

УДК 341.174

Шевченко Валерія Марківна

кандидат юридичних наук, приватний нотаріус

Чорноморського міського нотаріального округу Одеської області

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОВЕДЕННЯМ АТО

Постановка проблеми. Сучасні соціально – економічні умови зумовлюють підвищену увагу суспільства до прав і обов'язків людини, які перейдуть у складі спадщини до інших осіб – спадкоємців. Склад спадщини охоплює широке коло різноманітних прав і обов'язків спадкодавця, носієм яких він був за життя, та які не припинилися у зв'язку зі смертю. У зв'язку із загостреною ситуацією в населених пунктах України, на території яких органи державної влади України тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, питання оформлення спадщини після смерті особи, останнє місце проживання якої був такий населений пункт (або коли місце проживання спадкодавця невідомо, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на зазначеній території) мають стати предметом дослідження.

Метою даної статті є науково-практичний аналіз норм чинного законодавства для їх врахування у діяльності нотаріуса в процедурі оформлення спадщини після смерті особи, останнє місце проживання якої був населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження (або коли місце проживання спадкодавця невідомо, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на зазначеній території). В межах зазначеної публікації буде розглянуто декілька основних питань, які викликають найбільші труднощі в нотаріальній практиці при оформленні спадщини після смерті зазначеної категорії осіб.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із загостренням ситуації в зоні проведення антитерористичної операції оформити спадщину на непідконтрольній Україні території не просто клопітно, а

неможливо. Це пов'язано з тим, що всі документи, видані органами влади невизнаних республік, не мають юридичної сили ні в Україні, ні у світі. Згідно ст. 1221 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) (в редакції, яка діяла до 04.03.2015 року) місцем відкриття спадщини вважалось виключно останнє місце проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, – місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. Тому, зазначена ситуація вимагала врегулювання на законодавчому рівні, що й було зроблено.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права на спадкування», який набрав чинності 04 березня 2015 року статтю 1221 ЦКУ було доповнено частиною третьою, якою передбачено можливість в особливих випадках встановлювати місце відкриття спадщини законом. Так відповідно до статті 9¹ Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» у разі якщо останнім місцем проживання спадкодавця є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, затверджений рішенням Кабінету Міністрів України, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів.

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на території, передбаченій частиною першою цієї статті, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового

майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів.

Спадкова справа підлягає реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» передбачено, що перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, затверджується рішенням Кабінету Міністрів України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1085-р від 07 листопада 2014 року затверджений «Перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» (слід звертати увагу на зміни, які вносяться в зазначене Розпорядження: станом на 10.03.2017 року внесені зміни згідно з Розпорядженнями КМУ № 128-р від 18.02.2015 року, № 428-р від 05.05.2015 року, № 1276-р від 02.12.2015 року).

Згідно підпункту 2.1. пункту 2 глави 10 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок) спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини, тобто нотаріус, яким прийнята перша заява, що свідчить про волевиявлення особи щодо спадкового майна осіб, останнім місцем проживання яких є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, заводить спадкову справу та вчиняє всі дії, передбачені чинним законодавством для оформлення спадщини та видає свідоцтво про право на спадщину (глава 10 Розділу II Порядку).

Згідно п. 1 розділу 2 частини II Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя (Схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р.), спадкова справа на майно та майнові права померлого на території України спадкодавця, може бути заведена тільки одна. Спадкова справа заводиться за місцем відкриття спадщини.

Згідно підпункту 1.5. пункту 1 глави 11 Розділу II Порядку, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

Згідно підпункту 1.2. пункту 1 глави 9 Розділу II Порядку, нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб або з власної ініціативи вживає заходів щодо охорони спадкового майна. Згідно підпункту 1.3. пункту 1 глави 9 Розділу II Порядку, заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав доручення.

Враховуючи викладене, можливо зробити висновок, що нотаріус, яким за місцем подання першої заяви заведено спадкову справу після смерті особи, останнім місцем проживання якого був населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження (або коли місце проживання спадкодавця невідомо, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на зазначеній території), має право на сьогодні здійснити всі необхідні та передбачені чинним законодавством України дії щодо оформлення спадщини та при наявності у спадковій справі всіх необхідних документів, видати свідоцтво про право на спадщину (підпункт 4.12. пункту 4 глави 10 Розділу II Порядку) та свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них. При цьому, перелік необхідних документів для вчинення цих нотаріальних дій не залежить від особливостей пов'язаних з місцем відкриттям спадщини.

Що стосується перевірки факту смерті спадкодавця та часу відкриття спадщини слід зазначити, що згідно Наказу Міністерства юстиції України № 953/5 від 17.06.2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції» (в якій постійно вносяться зміни щодо переліку населених пунктів):

– тимчасово припинений доступ користувачів до Єдиних та Державних реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України, а саме: Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру довіреностей, Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, до закінчення антитерористичної операції на сході України на території: (станом на 10.03.2017 року) Луганської області – Антрацитівського, Краснодонського, Лутугинського, Перевальського, Слов'яносербського, Свердловського районів, міст Алчевськ, Антрацит, Брян-

ка, Кіровськ, Красний Луч, Краснодон, Луганськ, Первомайськ, Ровеньки, Свердловськ, Стаханов; Донецької області – Амвросіївського, Мар'їнського, Новоазовського, Старобешівського, Тельманівського, Шахтарського, Ясинуватського районів, міст Горлівка, Докучаєвськ, Донецьк, Жданівка, Кіровське, Макіївка, Єнакієве, Сніжне, Харцизьк, Ясинувата, Торез, Шахтарськ, Дебальцеве, Світлодарськ;

– тимчасово призупинено проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, повторну видачу свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану та видачу витягів з Державного реєстру актів цивільного стану громадян відділами державної реєстрації актів цивільного стану, що знаходяться на території: (станом на 10.03.2017 року) Луганської області (Антрацитівського, Краснодонського, Лутугинського, Перевальського, Слов'янoserбського, Свердловського районів, міст Алчевськ, Антрацит, Брянка, Кіровськ, Красний Луч, Краснодон, Луганськ, Первомайськ, Ровеньки, Свердловськ, Стаханов) та Донецької області (Амвросіївського, Новоазовського, Старобешівського, Тельманівського, Шахтарського, Ясинуватського районів, міст Горлівка, Докучаєвськ, Донецьк, Жданівка, Кіровське, Макіївка, Єнакієве, Сніжне, Харцизьк, Ясинувата, Торез, Шахтарськ, Дебальцеве).

Проведення зазначених дій здійснюється будь-яким відділом державної реєстрації актів цивільного стану, що знаходиться за межами вказаної території.

Згідно ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» (далі – Закон) (№ 2398-VI від 01.07.2010 (із змінами)) державна реєстрація актів цивільного стану у встановлених законом випадках є обов'язковою; згідно ст. 2 Закону державній реєстрації підлягають народження фізичної особи та її походження, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть. Згідно ст. 12 Закону внесення відомостей про народження фізичної особи та її походження, шлюб, розірвання шлюбу, зміну імені, смерть здійснюється відділами державної реєстрації актів цивільного стану шляхом складання актового запису цивільного стану в електронному вигляді у Державному реєстрі актів цивільного стану громадян та на паперових носіях.

Згідно ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях» (введеного в дію Указом Президента від 14.11.2014 №875/2014) доведено до відома громадян України, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, їх посадових і службових осіб, що будь-які органи, їх посадові та службові особи, утворені, обрані, сформовані та призначені за результатами так званих виборів 2 листопада 2014 року, які проводилися в окремих районах Донецької та Луганської областей, є такими, що утворені, обрані, сформовані, призначені і діють усупереч Конституції та законам України.

Згідно ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом; будь-який акт (рішення, документ), виданий зазначеними органами та/або особами, є недійсним і не створює правових наслідків.

Враховуючи викладене, при отриманні свідоцтва про смерть, виданого на території Донецької або Луганської областей, нотаріусу необхідно перевірити факт державної реєстрації актового запису про смерть у Державному реєстрі актів цивільного стану громадян. Згідно ст. 46-1 Закону України «Про нотаріат» нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України, в тому числі Державного реєстру актів цивільного стану громадян. На сьогодні законодавчо та фактично нотаріус має безпосередній доступ до Державному реєстрі актів цивільного стану та згідно п. 1.3. Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затвердженої наказом МЮУ № 1269/5 від 24.07.2008 року (далі – Інструкція) (із змінами) нотаріус шляхом безпосереднього доступу у випадках, передбачених законом, може отримати такі форми витягів: витяг з Реєстру, що містить окремі відомості певного актового запису цивільного стану, зміни та іншу інформацію, унесену до нього, або відомості про відсутність такого запису; повний витяг з Реєстру, що містить усі відомості певного актового запису цивільного стану, зміни та іншу інформацію, унесену до нього, або відомості про відсутність такого запису.

Згідно п. 3.1. Інструкції витяг з Реєстру отримується шляхом безпосереднього доступу незалежно

від місця державної реєстрації акту цивільного стану та місця проживання заявника.

Згідно п. 16 Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 року № 1064, на безоплатне отримання витягу з Реєстру мають право: суди (судді), органи досудового розслідування, нотаріуси та інші органи державної влади (посадові особи), органи місцевого самоврядування (посадові особи), якщо запит зроблено у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених актами законодавства.

Що стосується виконання обов'язку щодо перевірки місця відкриття спадщини та кола спадкоємців, які прийняли спадщину слід зазначити, що згідно статей 68, 69 Закону України «Про нотаріат» нотаріус або в сільських населених пунктах – посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, при видачі свідоцтва про право на спадщину за законом серед іншого перевіряє місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, склад спадкового майна, а також перевіряє коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині.

Згідно підпунктів 1.2., 1.12., 1.13., 1.14. пункту 1 глави 10 розділу II Порядку, при зверненні спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини серед іншого нотаріус з'ясовує відомості стосовно місця відкриття спадщини та кола спадкоємців. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця відповідно до статті 29 ЦКУ, а якщо спадкодавець мав декілька місць проживання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця. Місце відкриття спадщини підтверджується: довідкою житлово-експлуатаційної організації, довідкою правління житлово-будівельного кооперативу про реєстрацію (постійне місце проживання) спадкодавця; записом у будинковій книзі про реєстрацію (постійне місце проживання) спадкодавця, довідкою адресного бюро, довідкою райвійськкомату про те, що спадкодавець до призову на військову службу проживав за відповідною адресою. Місце відкриття спадщини не може підтверджуватись свідоцтвом про смерть. А у разі відсутності у спадкоємців документів, що підтверджують місце відкриття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям їх право на звернення до суду із заявою про встановлення місця відкриття спадщини. У такому випадку місце відкриття спадщини підтверджується копією рішення суду, що набрало законної сили.

Враховуючи викладене, а також те, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спад-

кодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦКУ, він не заявив про відмову від неї (ч. 3 ст. 1268 ЦКУ), отримання нотаріусом від спадкоємців документу, що підтверджує останнє місце проживання (реєстрації) спадкодавця та перелік осіб, які постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, є обов'язковим.

Згідно п. 8.1. розділу VIII Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 листопада 2012 року № 1077, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 грудня 2012 року за № 2109/22421, відомості про місце проживання/перебування особи та інші персональні дані особи надаються адресно-довідковими підрозділами територіальних органів ДМС України і підрозділами ДМС України за запитом осіб, органів державної влади, підприємств, установ, організацій, закладів щодо доступу до персональних даних за формою, наведеною в додатку 18 до цього Порядку (далі – запити), та оформлюються відповідно до частини четвертої статті 16 Закону України «Про захист персональних даних» за умови згоди суб'єкта персональних даних, наданої володільцю бази персональних даних на обробку цих персональних даних, або відповідно до вимог закону.

Згідно п. 8.8. розділу VIII Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів, довідки про реєстрацію місця проживання/місця перебування особи надаються за запитом самої особи або її законного представника, а також іншої особи (додаток 21) за умови надання особою, щодо якої запитується інформація, згоди на надання інформації про неї. Запит подається до територіального підрозділу або територіального органу ДМС України за місцем проживання, а після утворення центрів надання адміністративних послуг – до відповідного центру.

Згідно ст. 46 Закону України «Про нотаріат» нотаріус має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії.

Згідно п. 30 Переліку адміністративних послуг органів виконавчої влади, які надаються через центр надання адміністративних послуг (який є додатком до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 р. № 523-р) «Оформлення та видача довідки про реєстрацію місця проживання або місця перебування особи» є адміністративною послугою. Інформацію

щодо адреси, за якою здійснюється прийом громадян Управлінням Державної міграційної служби України у Луганській області та у Донецькій області та телефони для зв'язку можливо отримати за наступними посиланнями: по Донецькій області – <http://dn.dmsu.gov.ua/> та по Луганській області – <http://lg.dmsu.gov.ua/>.

При неможливості отримання нотаріусом інформації про останнє місце проживання спадкодавця (останнє місце реєстрації спадкодавця) та переліку осіб, які постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, оформлення спадщини без з'ясування цих фактів в судовому порядку, не є можливим оскільки наразі не існує жодного з передбачених діючим законодавством механізму вирішення цих питань іншим чином ніж у судовому порядку.

З приводу отримання витягу з Державного земельного кадастру про земельну ділянку, що є у складі спадкового майна слід звернути увагу на те, що його можливо замовити з використанням онлайн-послуги Держгеокадастру через Публічну кадастрову карту (наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комуналь-

ного господарства України № 144 від 25.06.2015 року, зареєстровано в МЮ України 03.07.2015р. за № 779/27224) та отримати його в паперовому вигляді в зручному для замовника Центрі надання адміністративних послуг.

Висновки. Оформлення спадщини після смерті особи, останнє місце проживання якої був населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження (або коли місце проживання спадкодавця невідомо, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на зазначеній території), є актуальним з огляду на нестабільність ситуації на непідконтрольних Україні територіях, а також потребує в подальшому вирішення ряду проблемних питань, які породжують конфліктні ситуації на практиці. Основними серед цих проблем є необхідність отримання нотаріусом інформації з документів та/або самих документів (копій, виписок з них), які залишені відповідними органами на непідконтрольній Україні території, та містять відомості, які відсутні в існуючих на території України електронних реєстрах.

Шевченко Валерія Марківна

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОВЕДЕННЯМ АТО

Стаття присвячена проблемам з оформлення спадщини спадкоємцями осіб, останнє місце проживання яких був населений пункт проведення АТО або коли місце проживання спадкодавця невідомо, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на зазначеній території.

Ключові слова: АТО, оформлення спадщини, антитерористична операція, проблеми у оформленні спадщини.

Шевченко Валерія Марковна

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОФОРМЛЕНИЯ НАСЛЕДСТВА В СВЯЗИ С ПРОВЕДЕНИЕМ АТО.

Статья посвящена проблемам оформления наследства наследниками лиц, последнее место проживания которых был населенный пункт проведения АТО или, когда место проживания наследодателя неизвестно, а недвижимое имущество или его часть, в случае отсутствия недвижимого имущества – основная часть движимого имущества, находятся на указанной территории.

Ключевые слова: АТО, оформления наследства, антитеррористическая операция, проблемы в оформлении наследства.

Shevchenko Valeriya Markovna

SPECIFIC PROBLEMS IN THE SUCCESSION PROCESS ON ACCOUNT OF ATO

Being in the process of ATO, successors of testators from the territory of ATO faces a list of problems, which cause some peculiarities for them during the succession process. The article is devoted to description of and resolution of some of the problems according to this special situation.

Keywords: ATO, succession process, problems in succession process, antiterroristic operation.